

אוניברסיטת תל אביב

הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון ה. גורדון

החוג למדע המדינה

"השקט שאחרי הסערה"

לקיחת אחריות על התקפות טרור

תמצית:

פעולת טרור הינה פעולה, שבמרבית המקרים מתרחשת בכדי למשוך תשומת-לב לתופעה או לסוגיה מסוימת. ככזאת, סביר היה להניח כי במקרים בהם מתרחשת פעולת טרור, תבוא אחריה נטילת אחריות של הקבוצה שביצעה את הפעולה, וזאת בכדי להעלות לסדר היום הציבורי את הנושא או להשפיע על הסוגיה הייחודית שעליה נלחמת אותה קבוצה. למרות זאת, אנו עדים בשנים האחרונות לעלייה משמעותית בהיקף פעולות טרור שמתרחשות מבלי שאף ארגון לוקח אחריות עליהן. חקר סוגיית נטילת האחריות על התקפות טרור עשוי לאפשר לנו להבין מה עומד מאחורי ההתנהגויות השונות של קבוצות טרור וברמה הכללית יותר עשוי לשפר את הבנת תופעת הטרור וההתמודדות עמה. עבודה זו מבקשת לבחון את הגורמים שעשויים להשפיע על קבוצות לקחת אחריות על התקפות טרור תוך התבססות על הגישה הרציונאלית לניתוח הטרור, תחילה ברמה התיאורטית ובהמשך באמצעות בחינה של שני מקרי בוחן - החיזבאללה וה-ETA.

מילות מפתח: טרור, לקיחת אחריות על התקפות טרור, חיזבאללה, אט"א.

מרצה: דר' אור הוניג

מגיש: דור גושר

13 במאי, 2014

תוכן עניינים

2	מבוא, הגדרות ומתודולוגיה
4	סקירת הספרות הקיימת בנושא
6	מסגרת תיאורטית - הגישה הרציונאלית ולקיחת אחריות על התקפות טרור
10	הגורמים שעשויים להשפיע על קבוצות שונות לקחת אחריות על התקפות טרור
10	אידיאולוגית הארגון
11	תמיכה של מדינות בארגוני טרור
11	תגובת המדינה הנפגעת לפעולות טרור
12	תחרות בין ארגוני טרור שונים
14	בחינה אמפירית - נטילת אחריות על התקפות טרור
14	ארגון החיזבאללה והפיגוע בבניין הקהילה היהודית (AMIA) בארגנטינה - 1994
18	ארגון האט"א והפיגוע במרכז הקניות בברצלונה - 1987
22	מסקנות ודיון
24	ביבליוגרפיה

מבוא, הגדרות ומתודולוגיה

בשמיני במרץ 2014, טיסה 370 של חברת התעופה מלזיה אירליינס (Malaysia Airlines) נעלמה מהמכ"ם והפכה לאחת התעלומות הגדולות ביותר בהיסטוריה האנושית. עד לכתבת שורות אלו, טרם התגלתה הסיבה להיעלמותו של המטוס יחד עם 239 נוסעיו וטרם התגלו שרידי המטוס. סיבות רבות נבחנו ביחס להיעלמותו של המטוס, כאשר אחת מהן היא פעולת טרור. אחד הסדקים באפשרות הטרור הוא העובדה, שעד עתה התפרסמה רק הודעה אחת של לקיחת אחריות מטעם קבוצה הקוראת לעצמה ה-Chinese Martyrs Brigade, הודעה שנפסלה על הסף על ידי הרשויות מכיוון שהייתה לא אמינה ויצאה על ידי קבוצה שאינה יכולה לבצע פיגוע שכזה (Palmer 2014). לאור זאת, הרשויות והתקשורת העולמית פסלו לעת עתה את הסברה שמדובר בהתקפת טרור. השאלה העולה בהקשר זה היא האם העובדה שאף קבוצה לא לקחה אחריות על היעלמות המטוס אכן מעידה על כך שלא מדובר באירוע טרור או שמא דווקא ההפך הוא הנכון.

סוגיית נטילת האחריות על התקפות טרור היא סוגיה מרכזית שטרם נידונה לעומק על ידי חוקרים באקדמיה, ולמרות זאת, לא ניתן להתעלם מחשיבותה להבנת תופעת הטרור. עובדה זו רק מתחזקת לאור נתונים שעולים ממאגרי מידע אקדמיים, כמו ה-GTD (Global Terrorism Database) או ה-START (Study of Terrorism And Response to Terrorism), שמציגים מידע על פעולות טרור שונות ומראים כי אחוז גבוה מאוד של פעולות טרור מתבצעות מבלי שאף ארגון לוקח אחריות עליהן. לאור ההסכמה הרווחת באקדמיה, כי אחת המטרות המרכזיות ביותר של ארגוני טרור היא למשוך תשומת לב לסוגיות ספציפיות, לא ניתן שלא לתמוה על כך שהתקפות טרור רבות כל כך נותרות אנונימיות. לטעמי, חקר נטילת האחריות על התקפות טרור יאפשר לנו, בנוסף על הבנת התופעה עצמה, גם לנסות ולהבין את המניעים שעומדים מאחורי ההתנהגויות של קבוצות טרור ובכך יאפשר לנו בעתיד אולי אף למנוע התקפות.

לצורך עבודה זו אבקש להגדיר מספר מושגים מרכזיים. ראשית, הגדרת תופעת הטרור בה אשתמש בעבודה זו היא הגדרת משרד החוץ האמריקאי אשר מוצגת במאמרו של צ'רלס רובי (*the definition of terrorism* - Rubi). משרד החוץ האמריקאי מגדיר טרור כאלימות פוליטית מכוונת נגד אזרחים ולא-לוחמים (Noncombatants) שמבוצעת על ידי גורמים תת-מדינתיים, בדרך כלל, בשביל להשפיע על קהל יעד מסוים. כלומר הטרור מוגדר באמצעות שלושה קריטריונים מרכזיים: (1) כוונה פוליטית; (2) פעילות נגד מטרות אזרחיות ולא-לוחמים; (3) ביצוע

על ידי גורמים תת-מדינתיים (Rubi 2002, 10-11). פעולות אחרות, שחוקרים אחרים יחשיבו כפעולות טרור, לא ייחשבו ככאלה למטרת עבודה זו.

את ההגדרה ללקיחת אחריות על פעולת טרור, אאמץ ממאמרו של אהרון הופמן (Hoffman). להגדרתו, נטילת אחריות על פעילות טרור הינה כאשר לאחר הפעילות, יוצאת הודעה לתקשורת או לשלטונות על ידי הארגון או על ידי מבצעי הפיגוע עצמם, החושפת בצורה פומבית את שמות המבצעים או את שם הארגון שאחראי על הפעילות. הודעה זו יכולה לבוא בצורות שונות, שגם בהן אעסוק בהמשך, כמו מכתב, שיחת טלפון, אימייל, וידאו ועוד. הופמן מבחין בין הודעות כאלה לבין הודעות שלעיתים מקבלות מדינות טרם הפעילות עצמה. השוני המרכזי נעוץ בעובדה שהארגון עצמו הוא שמוציא את ההודעה ולא רשויות השלטון שעשויות לצנזר או לשנות את הנוסח המדויק (Hoffman 2010, 616). עובדה זו היא שמאפשרת לנו לחקור דרך התופעה את ההתנהגות ואת המניעים של הארגונים.

לאור כל האמור לעיל, עבודה זו תעסוק בסוגיית נטילת האחריות, ובצורה ספציפית יותר, תחקור **מהם הגורמים שעשויים להשפיע על קבוצות לקחת אחריות על התקפות טרור**. בתחילת העבודה אסקור את הספרות הקיימת בנושא. למיטב ידיעתי, הנושא לא נחקר לעומק ועל כן חלק זה יהיה קצר יחסית ויתבסס על מספר מאמרים מצומצם. לאחר מכן אבקש להציע מסגרת תיאורטית לבחינת הסוגיה - אציג את ההבדלים בין הגישה הפסיכולוגית לבין הגישה הרציונאלית לניתוח הטרור ואת הויכוח הנוגע לשאלה האם לקיחת אחריות או אי-לקיחת אחריות על פיגוע מתיישבת עם המאפיינים של הגישה הרציונאלית.

החלק המרכזי של העבודה יחולק לשניים: תחילה, אציג את הגורמים שעשויים להשפיע על קבוצות שונות לקחת אחריות על ביצוע התקפות טרור בהסתמך על מחקרים וחוקרים שונים. לאחר מכן, אעבור לחלק האמפירי של העבודה והמתודולוגיה שבה אשתמש תהיה מקרה בוחן עם small-N מספר 3 של גרינג (Gerring), כלומר בחינה לאורך זמן של מספר מצומצם של מקרי בוחן והוספת מרכיבים נוספים לניתוח מלא יותר (Gerring 2004, 343-344). מקרי המבחן שייבחנו יהיו האט"א (ETA) וחיזבאללה. למרות טענתם של בנט ואלמן (Benet and Elman) שבחינה של small-N לא בהכרח משקפת את המציאות הקיימת (Benet and Elman 2006, 461-462), אדבק במתודולוגיה הנבחרת, וזאת עקב היקפה הקצר של העבודה והמידע על כל אחת מהתקפות הטרור. בסופה של העבודה אציג את מסקנותיי ואמליץ על כיוונים נוספים למחקר עתידי בנושא.

סקירת הספרות הקיימת בנושא

בעשור האחרון, ובעיקר מאז פיגועי התאומים, אנו עדים לעלייה משמעותית במחקרים העוסקים בטרור. על אף עלייה זו, סוגיית נטילת האחריות על התקפות טרור נותרה יחסית בלתי-נחקרת. בפרק זה אבקש לסקור את המאמרים ומקורות המידע שעוסקים בסוגיה ושאותם אזכיר בעבודה, כמו גם מקורות מידע נוספים שעוסקים בנושאים אחרים, אך מזכירים את הסוגיה.

המאמר המרכזי הראשון שעסק בסוגיה הוא מאמרו של ברוס הופמן, ראש התוכנית ללימודי ביטחון באוניברסיטת St. Andrews, יצא לאור בשנת 1997 בכתב העת "*Terrorism and Political Violence*". המאמר סוקר בצורה יחסית שטחית את ההיסטוריה של הטרור מאז שנות ה-60 וטוען כי העובדה שארגוני טרור הפסיקו לקחת אחריות על ההתקפות שהם מבצעים מבשרת על בואו של עידן אלים יותר, בו ארגוני הטרור לא יהיו מרוסנים על ידי מדינות תומכות טרור או יפחדו מתגובות של המדינות שנגדן הופעל הטרור וזאת מכיוון שמרבית ההתקפות יעשו בצורה אנונימית (Hoffman 1997).

מאמרו של דיוויד רפפורט (Rapoport), פרופסור למדע המדינה מאוניברסיטת UCLA, שיצא גם הוא לאור בכתב העת "*Terrorism and Political Violence*" בשנת 1997, בא כתגובה למאמרו של ברוס הופמן. רפפורט טוען כי הופמן טועה כשהוא קובע שאי-לקיחת האחריות על התקפות טרור החלה להתרחש בשנות ה-60 של המאה ה-20. לטענתו, התופעה מתרחשת כבר זמן רב קודם לכן והוא מקדיש חלק נרחב ממאמרו בסקירת ההבדלים בין ארגוני טרור דתיים לחילוניים, כאשר הטענה המרכזית שלו היא שארגוני טרור דתיים נוטים שלא לקחת אחריות על התקפות טרור (Rapoport 1997).

מאמר נוסף שיצא באותו כתב עת באותה השנה ומגיב לטענותיהם של שני החוקרים שהוזכרו לעיל הוא מאמרו של דניס פלוצ'ינסקי (Pluchinsky), אנליסט בכיר בשירות הדיפלומטי האמריקאי. בתחילת המאמר פלוצ'ינסקי מגדיר מהי לקיחת אחריות ובאילו דרכים היא עשויה להופיע. לאחר מכן, הוא מציג מספר ארגוני טרור שפעלו בעבר ולא לקחו אחריות על התקפות הטרור שלהם, כאשר הדוגמאות המרכזיות ביותר שהוא מציג הן רוסיה ואזור הבלקן. טענתו המרכזית של פלוצ'ינסקי, כמו רפפורט, היא שאי-לקיחת האחריות היא איננה תופעה חדשה אלא פשוט תופעה שחוזה עדנה מחודשת בתקופת כתיבת המאמר (Pluchinsky 1997).

מאמר מקיף העוסק בתחום יצא לאור בשנת 2010 בכתב העת *Journal of Peace Research* ונכתב על ידי אהרון הופמן, פרופסור למדע המדינה מאוניברסיטת נורת'רן אילינוי. בראשיתו, המאמר מציע מספר גורמים אפשריים המעלים את הסבירות ללקיחת אחריות על התקפות טרור על ידי קבוצות, ובהמשך מציג בהרחבה את התזה של הופמן, לפיה הגורם המרכזי ביותר שקובע את הסבירות ללקיחת אחריות על ידי ארגוני טרור הוא תחרות בין ארגונים שונים על אותו תא שטח. המאמר בוחן, לאחר מכן, את התזה הזו על מקרה הבוחן הישראלי באמצעות מידע מה-MIPT Terrorism Knowledge Base (Hoffman 2010).

מאמר נוסף וחשוב העוסק בחקר הטרור יצא לאור בשנת 2008 בכתב העת *International Security* ונכתב על ידי מקס אבראמס (Abrahms), פרופסור למדע המדינה מאוניברסיטת נורת'רן. במאמרו, מנסה אבראמס להוכיח שהגישה הרציונאלית לחקר הטרור מניחה מספר הנחות שגויות בכל הנוגע להתנהגות של ארגוני טרור. במסגרת זו, הוא מציע שבעה מקרים שונים, או פאזלים שונים, כפי שהוא קורא להם, בהם הגישה הרציונאלית לא עומדת בהנחות היסוד שלה. אחד משבעת המקרים הוא התקפות אנונימיות. טענתו המרכזית היא שעצם העובדה שארגוני טרור לא נוטלים אחריות על התקפות מרמזת על חשיבה אי-רציונאלית ועל כן הוא כופר בהנחות היסוד של הגישה הרציונאלית לחקר הטרור (Abrahms 2008).

למאמר הקונטרברסיאלי הזה ענו מספר חוקרים שונים וביניהם צנוותי, מילר ומקללן (Chenoweth, Miller and McClellan) שנה מאוחר יותר באותו כתב העת. החוקרים הללו סקרו את כל שבעת הפאזלים של אבראמס וניסו להסביר מדוע אותן בעיות שמציע אבראמס בגישה הרציונאלית לניתוח הטרור אינן בעיות אלא דווקא הוכחות לכך שארגוני הטרור פועלים בצורה רציונאלית (Abrahms 2009). את הויכוח בין אבראמס לבין החוקרים האחרים אציג בהרחבה בפרק הבא.

מאגר המידע הכמותי המרכזי בו איעזר בעבודה הוא ה-GTD - Global Terrorism Database - מאגר ידע מקיף שהוציאה אוניברסיטת מרילנד בדצמבר 2013, המציג נתונים על כלל התקפות הטרור משנות ה-70 ועד היום בחתכים שונים. חשוב לציין כי מאגר המידע מגדיר טרור כאיום או שימוש מעשי בכוח ואלימות לא חוקיים על ידי שחקן לא-מדינתי בכדי להשיג מטרה פוליטית, כלכלית, דתית או חברתית באמצעות פחד וכפייה.

מסגרת תיאורטית - הגישה הרציונאלית ולקיחת אחריות על התקפות טרור

בכדי לענות על שאלת המחקר, תחילה עלינו לנסות ולהבין מה מניע טרוריסטים, או לכל הפחות, עלינו להבין מהן נקודות המוצא שלהם או סט הערכים שעל פיו הם פועלים. את חשיבות ההבנה מדוע פועלים הטרוריסטים כפי שהם פועלים, ניתן להבין מתוך דבריו של מקס אבראמס לפיו הקהילה הבינלאומית לא יכולה לצפות לגרום לטרור להיות בלתי-רווחי וכיוצא בזאת להפוך לפחות שכיח, מבלי להבין את התמריצים שגורמים לטרוריסטים לעשות את מה שהם עושים (Abrahms 2008, 78).

חשיבות הבנת רצון הטרוריסט או מורכבות תופעת הטרור בכלליות הביאו לכך שהנושא עומד במרכזה של מחלוקת אקדמית נרחבת ולכך שקיימות מספר גישות אקדמיות שונות ועשרות מאמרים המבקשים להסביר מה טרוריסטים רוצים. בפרק זה אבקש להתמקד בהבדלים בין שתי גישות בלבד - הגישה הפסיכולוגית והגישה הרציונאלית ואנסה להסביר מדוע אני מעוניין לבחון את תופעת לקיחת האחריות באמצעות הפריזמה הרציונאלית.

הגישה הפסיכולוגית לניתוח הטרור מניחה כי הפעולות שמבצעים הטרוריסטים אינן מונעות ממניעים רציונאליים אלא ממניעים פסיכולוגיים, כלומר אופיים של הטרוריסטים, אירועים מעברם או השפעות רגשיות אחרות הם אלו שהביאו אותם להצטרף לארגוני טרור ולבצע פעולות טרור. ספר מרכזי שעוסק בעיקר בגישה הפסיכולוגית לניתוח טרור הוא ספרו של וולטר רייך (Reich 1998), מומחה ליחסים בינלאומיים תוך התמקדות בפסיכולוגיה שבהם, כאשר החלק הארי של הספר מדגיש את הגיגיהם של חוקרים שונים כמו פוסט (Post), וויקטורוף (Victoroff) הדוגלים בגישה הפסיכולוגית. פוסט, לדוגמא, קובע כי טרוריסטים מונעים לבצע מעשים אלימים כתוצאה מכוחות פסיכולוגיים והחשיבה הפסיכולוגית שלהם מובנת כך שמעשים אלו נתפסים כמוצדקים (Post 1998). המאמר של ויקטורוף, לעומת זאת, משתמש פחות ברעיונות אמורפיים ובוחן את הסוגיה באמצעות נתונים אמפיריים פסיכולוגיים של הטרוריסטים ומנסה לפענח את הנפש של הטרוריסט (Victoroff 2005). המוטיב המשותף לכלל המאמרים והחוקרים שמתמקדים בגישה הפסיכולוגית היא העובדה שלטענתם פעולותיו של כל אדם ניתנות להסבר באמצעות ניתוח פסיכולוגי על כן למה שפעולותיו של טרוריסט לא יוסברו גם כן באמצעות אותם כלים בדיוק. לדידם של חסידי הגישה הפסיכולוגית, פעולותיהם של טרוריסטים רבים,

ובעיקר פיגועי התאבדות, נתפסות בעיני רבים כלא-רציונאליות ועל כן יש לנתחם בכלים פסיכולוגים כפי שמנתחים פעולות בלתי רציונאליות של בני אדם אחרים, שאינם עוסקים בטרור.

לעומת הגישה הפסיכולוגית לניתוח הטרור עומדת הגישה הרציונאלית, שנקראת גם הגישה האסטרטגית או הגישה המוסדית. חסידי הגישה האסטרטגית, וביניהם קרנשו (Crenshaw), מומחית לטרור מאוניברסיטת סטנפורד, ורפורט, טוענים כי טרוריסטים הם שחקנים רציונאליים שתוקפים אזרחים למען מטרות פוליטיות. לפי גישה זו, הטרוריסטים מנסים למקסם את התועלת הפוליטית שלהם, כלומר אנשים משתמשים בטרור כאשר התועלת הפוליטית המצופה פחות העלות המצופה עולים על העלות פחות התועלת בדרכים אחרות (Abrahms 2008, 78). אליבא ד'אברמס, הגישה האסטרטגית מושתת על שלוש הנחות יסוד מרכזיות: (1) טרוריסטים מונעים על ידי העדפות פוליטיות יציבות ועקביות; (2) טרוריסטים מעריכים את העלות והתועלת מהאופציות שעומדות לפניהם או לפחות של האופציה הברורה מאליה; (3) אנשים מאמצים את דרך הטרור כאשר הרווח הפוליטי הצפוי מהאפשרות הזאת עולה על הרווח הפוליטי הצפוי מאפשרויות אחרות.

קרנשאו מדגישה את שלושת הנקודות הללו ואומרת כי קבוצות טרור ישקלו את ההישגים הפוליטיים שלהם וישתמשו בטרור רק כאשר יבינו שזאת האופציה האחרונה והיעילה ביותר, וגם זאת, רק לאחר ששאר הדרכים הפוליטיות יתגלו כחסומות (Crenshaw 2003, 16). רוברט פיפ (Pape), פרופסור למדע המדינה המתמקד בפיגועי התאבדות, מוסיף ואומר שארגוני טרור משיגים את המטרות הפוליטיות באמצעות תקיפת אזרחים, שיש לארגוני הטרור ציפיות הגיוניות ממה שפעולותיהם יצרו בתהליך הפוליטי בהתבסס על דרכים קודמות של כפייה שביצעו ושאררגוני הטרור נוטשים את המאבק המזוין כשזה נכשל באופן עקבי ולא מצליח לכפות את השינוי הפוליטי שהם שואפים לו (Pape 2005, 62).

לאור כל אלו, עלינו לחשוב האם לקיחת אחריות על פיגוע היא פעולה רציונאלית או לא, או במילים אחרות, האם ניתן לבחון את סוגיית נטילת האחריות על התקפות טרור ואת התנאים המובילים לכך באמצעות הפרדיגמה הרציונאלית. על-מנת לענות על שאלה זו אבקש להציג את הויכוח בין מקס אבראמס לבין מספר חוקרים שונים, ולבסוף, גם את דעתי על הנושא.

כפי שכבר ציינתי בסקירת הספרות, במאמרו, מנסה אבראמס להוכיח שהגישה הרציונאלית מניחה מספר הנחות שגויות בכל הנוגע להתנהגות של ארגוני טרור. אליבא ד'אבראמס, המודל הרציונאלי מניח כי טרוריסטים מתבססים על היכולת שלהם לכפות מדיניות על גורמים אחרים באמצעות יצירת הבנה בצד השני של העלות הגדולה במקרה של חוסר ציות. לאור זאת, חסידי הגישה הרציונאלית מתארים את הטרור כדרך ל"איתות אמין או איתות ערכי" (Pape 2005, 29; Kydd and Walter 2006).

אבראמס מצידו אומר כי עקרון בסיסי בכפייה הוא שהצד הכופה חייב לגרום לצד הנכפה להבין את דרישותיו. חוקרים אחרים, כמו תומס שלינג (Schelling), התייחסו לאותה הבנה כ"יכולת לתקשורת בין הצדדים". לאור כל זאת, תוהה אבראמס מדוע ארגוני טרור אינם מפיצים את דרישותיהם הפוליטיות ומדוע ארגוני טרור לא נוטלים אחריות על התקפות טרור. בשביל לחזק את טענותיו, מציג אבראמס נתונים לפיהם מאז 1968, 64% מהתקפות הטרור היו אנונימיות ושמאז ה-9.11 כל שלוש מארבע התקפות טרור נעשות באנונימיות. אבראמס מסכם את החלק הזה במאמר ואומר שהמודל האסטרטגי מניח שטרור הוא כלי כפייה אפקטיבי ולמרות זאת נדיר לראות קבוצות טרור משכנעות באמצעות טרור את אוכלוסיות היעד שלהן בדרך הפוליטית שלהן או מצהירים על התקפותיהן בפומבי (Abrahms 2008, 89-90).

למסקנה הזו מתנגדים צנוותי, מילר ומקלן, שגם מוזכרים בסקירת הספרות, אשר לטענתם, אי לקיחת האחריות על התקפות טרור מעידה דווקא על רציונאליות של ארגוני הטרור. ראשית, טוענים האחרונים, כי אחת המטרות של ארגוני הטרור היא לגרום לצד השני לבצע תגובה לא פרופורציונאלית להתקפת הטרור. תגובה בלתי-פרופורציונאלית שכזו, צפויה להביא לנפגעים רבים ולכעס רב ומעצם כך גם לגיוס נרחב יותר לארגון הטרור לאחר מכן. לטענת שלושת החוקרים הללו, התקפות אנונימיות מייצרות פעמים רבות את אותה תגובה בלתי-פרופורציונאלית. בנוסף לכך, ייתכן והתקפות אנונימיות יכולות לפגוע במשא ומתן שמתנהל בין צדדים מתונים יחסית באוכלוסיה לבין המדינה שנגדה מופעל הטרור, מכיוון שהן יוצרות חשד אצל שני הצדדים. התקפות אנונימיות יכולות גם לעזור לארגוני הטרור באי-איבוד הפופולאריות הציבורית. למרות זאת, לעיתים פעולות טרור דווקא מושכות תמיכה ציבורית ועל-כן לעיתים אנו רואים מספר קבוצות שונות לוקחות אחריות על אותה פעולת טרור. לאור כל אלו, טוענים שלושת החוקרים שדווקא אנונימיות היא הפעולה הרציונאלית מכיוון שהיא שוללת את אי הודאות בתמיכה הציבורית לאחר הפעולה (Abrahms 2009, 184-185).

לטעמי, טענותיהם של צנוותי, מילר ומקללן מתקבלות על הדעת. ארגוני הטרור מורכבים מפרטים שונים. פרטים אלו נכנסו לארגון הטרור, או יצרו אותו, מתוך מטרה מסוימת - פוליטית, מדינית, דתית, כלכלית ועוד. ככאלה, סביר להניח כי אותם פרטים ישאפו למקסם את המטרות שלהם ולא יפעלו מתוך דחפים ורצונות בלתי נשלטים שעשויים לפגוע באותן מטרות. טענתם הראשונה של שלושת החוקרים הטוענת לתקיפה בלתי-פרופורציונאלית של המדינה הנפגעת לאחר התקפת הטרור היא נכונה מאוד בעיניי. בעבר, ניתן היה לראות, לרוב בקרב מעצמות קולוניאליות שונות שהתמודדו עם טרור, כמו צרפת באלג'יריה או בלגיה באפריקה, נטייה לתגובות בלתי-פרופורציונאליות לאחר התקפות טרור. תגובות אלו הביאו להרג רב בקרב האוכלוסייה שהסתירה את פעילי הטרור ובהמשך לירידה משמעותית בתמיכה בארגון הטרור ופגיעה אנושה בארגון. לאור זאת, הגיוני מאוד להניח שארגוני הטרור בימינו, שמורכבים מפרטים אינטליגנטים חדורי מטרה, לא יצהירו על מעורבותם בהתקפה כזו או אחרת. עם זאת, קיימים גורמים נוספים הקשורים לסוגיה הזו ועליהם ארחיב בפרקים הבאים.

גם עם הטענה השנייה, שאומרת כי שימוש בהתקפות טרור אנונימיות פוגעות במשא ומתן בין מדינה לבין גורמים מתונים בצד השני, אני מסכים וזאת מתוך למידה מהמקרה הישראלי. פעמים רבות נוכחנו לראות שכאשר ישנה התקדמות מסוימת במשא ומתן הישראלי-פלסטיני, מתעורר גורם קיצוני באחד הצדדים ומבצע התקפת טרור על הצד השני. פעמים רבות התקפות אלו הביאו לטרפוד המשא ומתן ולקיפאון מדיני ממושך.

הטענה השלישית של החוקרים העוסקת בתמיכה הציבורית מקובלת עליו גם כן. פעילי הטרור מעוניינים בהצלחה של ארגונם, הצלחה שתלויה בתמיכה הציבורית שלה זוכה הארגון, אם מבחינת תמיכה כלכלית ואם מבחינת גיוס פעילים חדשים בקרב האוכלוסייה. התקפה אנונימית חריפה שתביא לפגיעה קשה אצל האויב הכוללת פגיעה בילדים, לדוגמא, לא תביא לאיבוד הפופולאריות באוכלוסייה מכיוון שהארגון תמיד יוכל להתכחש לעצם מעורבותו בעניין.

לסיכום פרק זה, הגישה הרציונאלית מהווה, לטעמי, מצע מצוין לבחינת שאלת המחקר. לא ניתן לפסול את הגורמים הפסיכולוגיים, אך הם משניים בחשיבותם ועל כן לא מטופלים בעבודה זו. בחינת התנאים שבהם ייקחו ארגוני טרור אחריות על התקפות טרור ייבחנו בהמשך העבודה מתוך המחשבה שארגוני הטרור הינם רציונאליים ולא פועלים מתוך דחפים פסיכולוגיים שונים, אלא פועלים במטרה למקסם את הרווחים שלהם במשחק הפוליטי.

הגורמים שעשויים להשפיע על קבוצות שונות לקחת אחריות על התקפות טרור

לאחר שהבהרתי כי, לטעמי, הגישה הרציונאלית היא הגישה המתאימה ביותר לניתוח שאלת המחקר, אבקש עתה לסקור את הגורמים השונים שעשויים להשפיע על קבוצות לקחת אחריות על התקפות טרור וזאת על סמך מחקריהם של חוקרים שונים. לאחר הצגת הגורמים על פיהם תקבע הסבירות ללקיחת אחריות על התקפה, אעבור לחלק האמפירי של העבודה ובו ייבחנו הגורמים שיוצגו בפרק זה על מקרי בוחן שונים.

אידיאולוגית הארגון

אחד המרכיבים המרכזיים ביותר בארגון טרור הוא האידיאולוגיה ועל-כן סביר להניח כי האידיאולוגיה תשפיע גם על הסבירות שהארגון ייקח אחריות על פעולותיו. דיוויד רפפורט טוען במאמרו כי ארגונים שחורטים על דגלם אידיאולוגיות פוליטיות, כמו מרקסיזם או לאומנות, הם בעלי סבירות גבוהה יותר לקחת אחריות על פעילויות טרור מאשר ארגונים הפועלים ממניעים דתיים. לטענתו, לקיחת אחריות על התקפה, מדגישה את האידיאולוגיה של הארגון בפני הציבור ומובילה להעלאת המטרה של הארגון לסדר היום הציבורי (Rapopr 1997, 11-15).

מגנוס רנסטורפ (Ranstorp), מומחה שוודי לטרור, מוסיף לכך וטוען כי ארגונים בעלי אידיאולוגיה דתית קיצונית אינם צריכים להצדיק את פעולותיהם בפני הציבור מכיוון, שבעיניהם, ההצדקה למעשיהם באה מאלוהים. לאור זאת, רנסטורפ טוען כי הסבירות שארגוני טרור המחזיקים באידיאולוגיה דתית קיצונית ייקחו אחריות על התקפות טרור היא נמוכה יחסית (Ranstorp 1996, 41-55). חשוב לציין, כי לדעתם של חוקרים רבים, פיגוע התאבדות מהווה מקרה ייחודי שאינו מעיד על כלל זה: פיפ, לדוגמא, טוען כי לאחר פיגוע התאבדות, כמעט תמיד תבוא לקיחת אחריות מצד הארגון שביצע את הפעולה (Pape 2005, 10-18). לטעמי, קביעה זו של פיפ, נובעת מהעובדה שפיגועי התאבדות נתפסים פעמים רבות אצל האוכלוסייה כפיגועים מעוררי השראה ויוצרים אחריהם דמויות של מרטירים וקדושים שהיו מוכנים להקריב את עצמם למען העם או המטרה ועל כן ארגוני הטרור נוטים לקח אחריות עליהם.

לאור זאת, ניתן לומר כי הסבירות שארגוני טרור יילקחו אחריות על התקפותיהם תלויה מאוד באידיאולוגיה של הארגון - במקומות בהם פועלים ארגוני טרור בעלי אידיאולוגיות פוליטיות אנו צפויים לראות לקיחת אחריות על התקפות ובמקומות בהם פועלים ארגונים דתיים,

הסבירות לכך תהיה נמוכה יותר. יוצאים מהכלל יהיו פיגועי התאבדות, בהם הסבירות ללקיחת אחריות תהיה גבוהה, מבלי קשר לאידיאולוגיה של הארגון.

תמיכה של מדינות בארגוני טרור

סוגיה נוספת שיש לבחון היא מעורבותן והשפעתן של מדינות תומכות טרור על החלטות הארגון. בספרו של בימן (Byman), פרופסור ללימודי ביטחון מאוניברסיטת ג'ורג'טאון, הוא עוסק בנושא זה וטוען כי מדינות מוצאות יתרון רב בתמיכה בארגון טרור במקום לבצע אלימות בעצמן. אליבא ד'בימן, מדינות תומכות טרור מבקשות להימנע מתגובותיהן של מדינות אחרות שרואות את השימוש באלימות בעין רעה. תגובות אלה יכולות לבוא לביטוי בצורה של סנקציות כלכליות, גינוי פומבי, ניתוק קשרים ועוד, והמדינות שתומכות בטרור אינן מעוניינות בפגיעה כזו בתמורה להתקפה על מדינה אחרת. תמיכה בארגון טרור, לעומת זאת, היא דרך זולה ויעילה שאינה נראית לעין בקלות ויכולה להשיג את אותה המטרה מבלי להיחשף לנזק שהוזכר (Byman 2005, 4-7).

דניס פלוצ'ינסקי מוסיף על טענותיו של בימן ואומר כי לאור הסיבות שבימן מזכיר, המדינות התומכות ימנעו מארגוני הטרור מלקחת אחריות על פיגועים וזאת על-מנת למנוע את חשיפתן. ארגוני הטרור, מצידם, יקבלו את ההגבלה הזו, זאת עקב הרווח שהן מקבלות מאותן מדינות, רווח כמו תמיכה כלכלית, אימוני לחימה, ציוד ומקלט בשעות חירום (Pluchinsky 1997, 7-10).

חשוב לבחון, אם כן, האם אחד התנאים המרכזיים הקובעים את הסבירות ללקיחת אחריות על פעילויות טרור הוא הקשר בין ארגוני טרור למדינות תומכות. קשר זה צפוי להיות קשר ישיר - במידה וארגון טרור נתמך בצורה משמעותית על ידי מדינה תומכת טרור, שאיננה מעוניינת שמדינות אחרות ידעו שהיא מעורבת בפעילויות מסוג זה, הסבירות ללקיחת אחריות על התקפות תהיה נמוכה.

תגובת המדינה הנפגעת לפעולות טרור

תגובתה של המדינה הנפגעת לפעולות טרור שונות עשויה להשפיע גם כן על הסבירות שארגון טרור ייקח אחריות על פעילות שביצע, למרות שתנאי זה שנוי במחלוקת בקרב חוקרים שונים. ברוס הופמן, פרופסור לביטחון מאוניברסיטת ג'ורג'טאון, טוען כי תגובה אלימה של המדינה לפעולות טרור תפגע בארגון באופן ישיר מכיוון שתגובות שכאלה פוגעות פעמים רבות באוכלוסייה מזדמנת ופגיעה שכזאת מובילה לירידה בתמיכה בארגון הטרור. לאור זאת, הופמן

טוען כי כאשר מדינה תגיב בצורה אלימה ובעקביות לפעולות טרור, ארגוני הטרור לא ייקחו אחריות על התקפות מכיוון שהם יחששו לאבד את תמיכת האוכלוסייה (Hoffman 1997, 2-4).

לעומת הופמן, ברונו פריי (Frey), כלכלן שוויצרי המתמחה בכלכלה פוליטית והקשר שלה לטרור, טוען שתגובה צבאית של מדינה לפעולות טרור מובילה פעמים רבות לכעס מצטבר אצל האוכלוסייה שכלפיה התבצעה התגובה. לאור זאת, ייתכן ודווקא כאשר המדינה תגיב באופן אלים כנגד פעולות טרור, הסבירות שארגוני הטרור ייקחו אחריות על פיגועים תגדל וזאת בשביל להשתמש באותה כעס מצטבר למטרותיהם (Frey 2004).

איתן בואנו דה מסקיטו (Bueno de Mesquita), מומחה לתורת המשחקים המיישם את אותה על מקרים של אלימות פוליטית, משלב את שני הטיעונים וטוען כי כאשר מדינה אינה מגיבה באלימות באופן עקבי, הסבירות שארגוני הטרור ייקחו אחריות על התקפות טרור תגדל לאור חוסר הפחד מתגובה אלימה כנגד הארגון והרצון לסמן את כוחו של הארגון, ובנוסף, גם כאשר מדינה תגיב בעקביות ובאלימות כמגד התקפות טרור, ארגון הטרור ייקח אחריות על התקפות הטרור וזאת מאותן סיבות שמציג פריי (Bueno de Mesquita 2005, 521-522).

בעקבות המחלוקת המתוארת לעיל, בחלק האמפירי של העבודה, אבקש לבחון בקפידה את נושא התגובה של המדינה להתקפות טרור וההשפעה שלה על לקיחת אחריות. במילים אחרות, אבחן בדקדוק האם תגובה קשה ועקבית מעלה את הסבירות ללקיחת אחריות או שמא ההפך הוא הנכון.

תחרות בין ארגוני טרור שונים

בספרו של אלן קרוגר (Kreuger), פרופסור לכלכלה מאוניברסיטת פרינסטון, הכותב טוען כי טרור מתרחש בתוך מסגרת דומה לשוק כלכלי: הטרוריסטים מציעים סחורה לפלח באוכלוסייה שדורש שינוי או שימור של הסטאטוס-קוו. בתמורה לאותה "סחורה", הארגון דורש "תשלום". תשלום זה יכול לבוא בצורה של כסף בשביל תקציב הארגון, מתנדבים לביצוע משימות ארגוניות שונות ולעיתים אף מחויבות קהילתית כללית לעזרה בעת הצורך (Kreuger 2007, 49).

מצב כזה הוא מצב של שיווי משקל יחסי.

אליבא ד'אהרון הופמן, שיווי המשקל משתבש כאשר ארגון הטרור נאבק על "הצרכנים" שלו אל מול ארגוני טרור אחרים. כאשר ארגון טרור מבצע פיגוע במרחב בו קיים רק ארגון אחד,

ברור לקהל היעד מי ביצע את הפעילות, או במילים אחרות, ברור לקהל היעד שארגון הטרור "מספק את הסחורה". כאשר קיימים מספר ארגוני טרור על אותו תא שטח, קשה לקהל היעד לזהות את מבצעי ההתקפה והאלימות כשלעצמה לא חושפת את זהות הארגון. מדובר בבעיה קשה לארגון הטרור מכיוון שדרך האלימות הוא למעשה מצהיר על עצמו כשחקן המרכזי בזירה וכך מגייס משאבים, כוח אדם ותמיכה - שלושה גורמים שבלעדיהם ארגון הטרור לא יכול להתקיים (Hoffman 2010, 616).

לאור אותה "מלחמה על משאבים", על ארגון הטרור לבצע פעולות מסוימות שיבהירו לקהל היעד שלו שהוא זה שמספק להם את מבוקשם ולא ארגון טרור אחר שפועל באותו תא שטח - לקיחת אחריות על פיגוע היא כלי יעיל במיוחד להשגת המטרה הזו. לא זו בלבד שמדובר בכלי יעיל אלא הוא גם זול משמעותית מכלים אחרים כמו יצירת פצצות ייחודיות בעלות טביעת אצבע של הארגון, שדורשות מומחים, מומחים שקשה לגייס, קשה לממן וקשה להחליף במקרה של חיסול (Ibid).

מיה בלום (Bloom), פרופסור לביטחון מאוניברסיטת מסצ'וסטס, מדגימה במאמרה את אותה מלחמה על משאבים ויוקרה באמצעות מקרה הבוחן של פיגועי התאבדות בישראל. בלום טוענת כי ארגוני טרור משתמשים בהתקפות ובמיוחד בפיגועי התאבדות בשביל למשוך תמיכה וסימפטיה מהאוכלוסייה. בשביל למשוך את התמיכה מהאוכלוסייה, בלום טוענת כי פעמים רבות ארגוני טרור שונים לקחו אחריות על אותם פיגוע התאבדות וזאת מהסיבות שהזכרנו לעיל (Bloom 2004, 73-74).

אם כן, אחד התנאים האפשריים בהם קבוצות שונות ייקחו אחריות על התקפות טרור הוא מקרה של תחרות על משאבים ויוקרה אל מול ארגוני טרור אחרים באותו תא שטח. במילים אחרות, ככל שיהיו יותר ארגוני טרור על אותו תא שטח וילחמו על אותם משאבים, אנו צפויים לראות יותר לקיחת אחריות פיגועים מאשר במקרים ההפוכים.

בחינה אמפירית - נטילת אחריות על התקפות טרור

על-מנת לענות על שאלת המחקר, אבקש להתמקד עתה בשני מקרי מבחן שונים ככל הניתן וזאת בשביל להגיע למסקנות המדויקות ביותר - בחינת מקרים דומים מדי עשויה להביא להטיית בחירה ולתשובות לא מספיק מדויקות. שני הארגונים שייבחנו הם החיזבאללה והאט"א, כאשר כל ארגון ייבחן בהתאם לפעולת טרור ספציפית שביצע ובה נלקחה אחריות או לא. הסיבה לפיה הארגונים הללו נבחרו היא משום שכל אחד מהם דוגל בעקביות בלקיחת אחריות על פיגועים או באי-לקיחת אחריות על פיגועים, נוסף על היותם שונים מאוד אחד מהשני. בשביל לבחון האם השערות המחקר מתקיימות, הרקע לכל אחת ממתקפות הטרור ייבחן בקפידה תוך התמקדות בתחומים שעוסקים בהם ארבעת ההשערות. לאחר מכן, תוצג פעולת הטרור בקצרה וסיכום קצר של הממצאים. חשוב לציין ששני הארגונים ביצעו בעבר פיגועי התאבדות אך אלו לא נבחרו בכוונה תחילה וזאת לאור המידע שהוזכר בפרקים הקודמים בנוגע לסבירות לקיחת האחריות לאחר פיגוע התאבדות.

ארבעת השערות המחקר שייבחנו יהיו - (1) ככל שאידיאולוגיית הארגון תהיה יותר פוליטית ופחות דתית, כך הסבירות ללקיחת אחריות על התקפות טרור תגבר. (2) ככל שארגון נתמך בצורה משמעותית יותר על-ידי מדינה, כך הסבירות ללקיחת אחריות על התקפות תהיה נמוכה יותר. (3) ככל שתגובת המדינה הנפגעת להתקפות טרור תהיה אלימה יותר, הסבירות ללקיחת אחריות על התקפות מצד הארגון תהיה נמוכה יותר או שככל שתגובת המדינה הנפגעת תהיה אלימה פחות, כך תגבר הסבירות לאי לקיחת אחריות. (4) ככל שישנם יותר ארגוני טרור המתחרים על אותו תא שטח, הסבירות ללקיחת אחריות על התקפות טרור תהיה גבוהה יותר.

ארגון החיזבאללה והפיגוע בבניין הקהילה היהודית (AMIA) בארגנטינה - 1994

אייל זיסר, פרופסור להיסטוריה של המזרח"ת מאוניברסיטת תל אביב ומומחה לסוריה ולבנון, מספר בספרו "לבנון דם בארזים" על ארגון החיזבאללה. לטענתו, חיזבאללה פרץ אל מרכז הזירה בלבנון בסערה בשלהי שנת 1983. שורה של מהלומות כואבות שהנחיתו אנשיו על יעדים ישראליים ומערביים בלבנון הותירה אחריה מאות הרוגים ופצועים, וסופה שהביאה את מעורבותן של ארצות הברית וצרפת, ובעקבותיהן גם של ישראל בלבנון לקיצה. את האחריות לפיגועים הללו נטל על עצמו ארגון בלתי ידוע עד לאותה העת בלבנון בשם "הג'יהאד האסלאמי". לימים התברר כי מאחורי כינוי זה הסתתרה הזרוע הצבאית של ארגון חיזבאללה (זיסר 2009, 189-190). חשוב לציין כי הארגון נמנע מליטול אחריות ישירה לפיגועים בכוחות המערביים שהיו

מוצבים באותה עת בבירות, ולימים אף הכחיש כל קשר אליהם - סוגיה שלא תיבחן בעבודה זו אך בהחלט יכולה לתרום לדיון בנושא.

בתוך שנים ספורות מאז החל החיזבאללה בפעילותו, חש עצמו הארגון בטוח דיו להכריז על דבר קיומו ולהתחיל ולפעול בכדי לבסס לעצמו מעמד מוביל גם בתחומי החברה והמדינה בלבנון, נוסף על המאבק בישראל ובמערב. ב-16 בפברואר 1985, ביום השנה למותו של שיחי ראעיב חרב, ממייסדיו של הארגון, שחוסל בדרום לבנון על ידי ישראל, הודיע ארגון החיזבאללה על דבר קיומו ופרס את מצעו על פני 48 עמודים (זיסר 2009, 200-199). הבנת אותו המצע, כפי שהוצג על ידי מייסדי הארגון, חשובה ביותר על מנת לבחון את השערת המחקר הראשונה - כיצד אידיאולוגיית הארגון משפיעה על הסבירות ללקיחת אחריות.

בספרו של חמזה הוא מסביר כי תפיסת החיזבאללה כפי שהוצגה באותו מצע ובהזדמנויות נוספות בהמשך, מבוססת על הכרה בנחיצות קיומו של סדר אסלאמי, שבמסגרתו מחויבים ההמונים למאבק הג'יהאד נגד האויבים והמדכאים מבית ומחוץ, למען שחרור ירושלים ולמען הפצת צדק חברתי. חמזה מוסיף ומפרט את העקרונות הבאים כמרכיבים את תפיסתו של חיזבאללה: (1) כינון חברה שבה רצון האל שולט בבני האדם. (2) הקהילה מחויבת להכפיף את עצמה למרותו לציית לרצונו של איש הדת הבכיר הפועל בקרבה. (3) מחויבות לג'יהאד, תוך הבחנה בין "הג'יהאד הגדול", קרי מאבקו של אדם אל מול נפשו שלו, למול "הג'יהאד הקטן" - המאבק אל מול האויבים. (4) מחויבות לאחדות האומה הערבית. (5) מחויבות לצדק חברתי (Hamzeh 2004, 27-43). לאור כל אלו, ניתן לומר בבירור, כי האידיאולוגיה של ארגון החיזבאללה הינה דתית מאוד, על אף שקיימים בה גם מרכיבים פוליטיים מסוימים.

גם השערת המחקר השנייה, העוסקת במעורבותה של מדינה תומכת טרור בארגון, באה לידי ביטוי בצורה ברורה בחיזבאללה. לטענת זיסר, המהפכה האסלאמית באיראן בראשית 1979 הפכה מימיה הראשוניים למקור השראה ודגם חיקוי עבור בני העדה השיעית בלבנון. המשטר האסלאמי באיראן הוא שהוביל ליסודו של ארגון החיזבאללה כמסגרת ארגונית חדשה אשר נועדה לשמש, לפחות לגישת איראן, כלי בידיה של טהראן לקידום האינטרסים האיראניים בלבנון. איראן היא גם זו שעמדה מאחורי החלטתם של מנהיגים שיעים בולטים לעזוב את שורות תנועת "אמל", שהיוותה עד לאותה עת מסגרת פעולה עיקרית עבור בני העדה השיעית בלבנון, ולהצטרף לשורות החיזבאללה. במרוצת השנים שלאחר מכן הפכה איראן למקור תמיכה עיקרי - כלכלי, צבאי ומדיני של החיזבאללה (זיסר 2009, 191-192). לאור כל אלו, ניתן לומר כי איראן

היוותה ומהווה עד היום מקור תמיכה מרכזי של החיזבאללה וכי הארגון תלוי בצורה משמעותית ביותר במדינה זו.

ספרו של זיסר יכול לסייע לנו גם בבחינת השערת המחקר השלישית העוסקת בתגובותיה של המדינה הנפגעת להתקפות. לדידו של זיסר, בראשית שנות התשעים, נוצר מאזן אימה משתק בין חיזבאללה לישראל. מאזן אימה זה כלל את המרכיבים הבאים: מלחמת שלי"ג הביאה את ההנהגה הישראלית למסקנה, כי אין בכוחו של מהלך צבאי יבשתי כולל מצד ישראל להביא לשינוי מן היסוד של המציאות הלבנונית ולכינונו של סדר לבנוני חדש נוח יותר לישראל, וכי מחירו של מהלך כזה, בעיקר בחיי אדם, גבוה מכדי שהציבור בישראל יהיה מוכן לקבלו ולהשלים עימו. מאז שנת 1992 ועד מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006, נמנע צה"ל מלפגוע בראשו של ארגון החיזבאללה ואף במפקדותיו מחשש מפני פעולות תגמול. יוצא מהכלל היה חיסולו של עבאס אל-מוסאווי, מזכ"ל הארגון, ב-16 בפברואר 1992. מזכיר החיזבאללה, חסן נסראללה, העיר בהקשר זה וצוטט מראיון שהעניק בשנת 2000 באומרו: "הפעם הראשונה שבה הפננו את נשקנו נגד יישובים ישראלים הייתה ביום שבו נהרג המזכ"ל הקודם. המהלומה הראשונה שנחתה עליהם הייתה מכאיבה מאוד משום שהיא הייתה בגדר הפתעה לישראלים. אנו מצידנו גילינו לאחר שיגור הקטיושות על היישובים הישראלים כי האויב הפסיק את ההתקפה עלינו" (זיסר 2009, 216-217). לאור כל אלו, ניתן לומר כי תגובתה של ישראל לפעולות הגרילה של חיזבאללה בשנות השמונים המאוחרות ובשנות התשעים המוקדמות לא הייתה אגרסיבית דיה וחיזבאללה הרגיש בנוח יחסית לבצע התקפות כנגד ישראל.

השערת המחקר הרביעית מתבהרת בספרו של איתן עזאני, סמנכ"ל המכון למדיניות נגד טרור במרכז הבינתחומי הרצלייה, בו מתוארת התפתחותו של החיזבאללה מארגון גרילה לארגון טרור ממוסד. לטענת עזאני, אחד האתגרים המשמעותיים ביותר שבהן נתקל הארגון בשנות השמונים המאוחרות ובתחילת שנות התשעים היה כיצד לגבור על העליונות החברתית והמוסדית של ארגון אמל, התנועה השיעית החזקה ביותר באותה תקופה בלבנון. חיזבאללה החליט לנקוט בשלוש אסטרטגיות מרכזיות בשביל לגבור על אמל ולהשיג תמיכה ציבורית לקיומו: (1) ביצוע פעילויות דתיות-אידיאולוגיות במטרה לגייס אנשים בעלי אידיאולוגיה קיצונית לארגון; (2) פעילויות חברתיות לביטול הפערים החברתיים בתוך השיעה; (3) פעילות צבאית בשביל להוציא את כל הגורמים הזרים משטח לבנון. המאבק בין אמל לחיזבאללה הגיע לשיאו בין השנים 1988-1991, כאשר במהלך השנים הללו התרחשה "מלחמת אזרחים" של ממש בין שני הארגונים

כשאלפי שיעים נפגעים בשני הצדדים. מאבק זה, אליבא דיעזאני, עיצב את אופיו של החיזבאללה בעשורים שיבואו לאחר מכן (Azani 2009, 75-84). עצם העובדה שחיזבאללה הגדיר לעצמו מטרות כנגד אמל ועבד בשיטתיות על מנת לגבור עליו, כמו גם התמיכה הנרחבת בקרב העדה השיעית באמל, מעידה על כך שאכן היו מספר ארגוני טרור שונים שנאבקו על אותם משאבים באותו תא שטח בתקופה המדוברת.

כל התחומים שאותם סקרתי היוו את הרקע לאחד הפיגועים הקשים ביותר שידעה מדינת ישראל מחוץ לגבולותיה. בשעה 09:53 ב-18 ביולי 1994, מחבל מתאבד לבנוני בן 25 בשם אברהים חסין ברו פוצץ מטען של כ-400 ק"ג חומר נפץ שהוטמן במכונית תופת מסוג רנו טרפיק בחזית בניין הקהילה היהודית בארגנטינה. הפיצוץ הביא לקריסת החזית הקדמית של הבניין, למותם של 86 אנשים ולפציעתם של 330 נוספים. לא זו בלבד שלא נלקחה אחריות על ביצוע הפיגוע מצידו של אף ארגון - חיזבאללה, שבהמשך התגלה כי היה האחראי, אף ניסה לטשטש את העקבות שהובילו אליו: ב-9 בספטמבר 1994 יצאה הודעה ב"רדיו נור" הלבנוני על מותו של אחד מאנשי חיזבאללה בפעילות בדרום לבנון - אברהים חסין ברו. כלומר הארגון בחר, באיחור של חודשיים, להודיע על מותו של המחבל, לכאורה ללא כל קשר לפיגוע בבניין AMIA. בשנת 2002 השלים שירות המודיעין של ארגנטינה (SIDE) דו"ח מקיף על הפיגוע בשיתוף עם המוסד וארגוני ביון נוספים. עיקרי ממצאי הדו"ח הצביעו על כך שממשלת איראן היא שיזמה את הפיגוע ועל ביצוע הפיגוע הופקד שר המודיעין האיראני באותה העת, עלי פלאחיאן. לפי דו"ח המודיעין, גורמים איראניים הטילו על החיזבאללה לבצע את הפיגוע באמצעות מנגנון הטרור שבראשות עימאד מעיניה, ראש המנגנון הצבאי של החיזבאללה. מועד הפיגוע נקבע לאחר הערכת מצב באיראן ונראה כי העילה העיקרית להוצאת הפיגוע מן הכוח אל הפועל הייתה רצונה של איראן לנקום בארגנטינה על צינון יחסי שתי המדינות והסתלקות ארגנטינה מהסכמי שיתוף הפעולה.

לסיכום, ארבעת השערות המחקר במקרה הבוחן של חיזבאללה והפיגוע בבניין הקהילה היהודית בארגנטינה מצביעות על המסקנות הבאות: ראשית, האידיאולוגיה של חיזבאללה מושתתת על עקרונות דתיים. מתוך כך ולאחר קריאה מעמיקה במסמכים של הארגון ניתן לראות שקיימת הצדקה אידיאולוגית לביצוע התקפות כנגד האויב מבלי צורך לקחת אחריות עליהן בשביל למשוך אוכלוסייה. שנית, תפקידה של איראן בתכנון הפיגוע והעברת אחריות הביצוע לחיזבאללה מלמדת על כך שאיראן לא הייתה מעוניינת שידעו על מעורבותה הישירה בעניין, כפי שאיראן נוהגת לרוב. כיוצא בזאת, ומתוקף השפעתה של איראן על החיזבאללה, היא הורתה על

הארגון שלא לקחת אחריות על הפיגוע. השערת המחקר השלישית מצביעה על תופעה מעניינת - על אף העובדה שישראל ביצעה פעילות צבאית מועטה כנגד חיזבאללה בתקופה המדוברת ומיעטה להגיב על התקפות שונות, חיזבאללה עדיין לא לקח אחריות על הפיגועים שלו. גם עובדת היותו של חיזבאללה בתחרות אל מול ארגון אמל בתקופה המדוברת לא הביאה ללקיחת אחריות. לטעמי, הגורמים המרכזיים שהביאו לכך שחיזבאללה לא לקח אחריות על ההתקפה על בניין הקהילה היהודית היו האידיאולוגיה שלו והמעורבות האיראנית. שני הגורמים הללו הם שמהווים את הבסיס הרעיוני והכלכלי של הארגון. השערות המחקר השלישית והרביעית מראות שלמרות התגובה המועטה של ישראל כנגד הפעולות ולמרות שחיזבאללה היה בתחרות אל מול אמל עדיין לא נלקחה אחריות - כלומר גורמים אלו היו משניים בחשיבותם אל מול הרצון לספק את רצונה של איראן והאידיאולוגיה הדתית של הארגון.

ארגון האט"א והפיגוע במרכז הקניות בברצלונה - 1987

האט"א (Euskadi ta Askatasuna - מבסקית: "ארץ הבסקים והחופש") או ארגון המחתרת הבסקית, נוסד ב-1959, בזמן הדיקטטורה של פרנקו, על ידי קבוצה של צעירים שפרשו מהמפלגה הבסקית הלאומית. מאז 1968, השנה הראשונה בה ביצע הארגון פעולה שגרמה למוות, הארגון הביא למותם של למעלה מ-830 אנשים. מאמרו של סנצ'ז-קוואנקה (Sánchez-Cuenca) (2007) עוסק בטרור לאומי ומציג השוואה בין המאפיינים של ה-IRA לבין האט"א. מאמר זה יכול לספק לנו כר פורה להבנת ההיסטוריה של האט"א והבנת התנאים שהביאו לפיגוע הקשה בחניון הסופרמרקט בברצלונה ב-1987, וזאת לאור העובדה שהחומר שעליו מסתמך המחבר הוא חומר פנימי מתוך הארגונים ויומני זיכרונות של אנשי הארגונים עצמם.

בכדי להבין את האידיאולוגיה של הארגון ניתן לבחון את שנותיו הראשונות של הארגון ואת הקונגרסים השונים שקיים, על מנת להגדיר את העקרונות לפיהם יפעל. במהלך אותם קונגרסים התגלו חילוקי דעות וסדקים רבים בקרב אנשי האט"א, שהביאו להיווצרותם של זרמים ותאים רבים בתוך הארגון ומחוצה לו. הנקודות המרכזיות שעליהן בכל זאת הייתה הסכמה היו הגדרת הארגון כארגון לא דתי, סוציאליסטי-קומוניסטי, הדוגל במאבק מזוין על-מנת להביא לעצמאות העם הבאסקי ופועל בארבע חזיתות - חזית תרבותית, חזית כלכלית, חזית פוליטית וחזית צבאית (Sánchez-Cuenca 2007, 291-292). לאור זאת, ניתן לומר כי האידיאולוגיה של האט"א היא אידיאולוגיה פוליטית-לאומית-שמאלנית.

בכל הנוגע להשערת המחקר השנייה, לא ידוע על תמיכה של מדינה מסוימת באט"א, למעט מעורבות צרפתית מסוימת בתקופת הדיקטטורה של פרנקו. מעורבות זה באה לידי במתן מקלט צרפתי לאנשי אט"א מתוך מחשבה צרפתית שתמיכה כזו עשויה להביא לסיום הדיקטטורה של פרנקו. קיימת מחלוקת מסוימת בכל הנוגע להמשך האסטרטגיה הזו גם בזמן המעבר לדמוקרטיה בספרד אך מוסכם על ידי מרבית החוקרים כי מתן המקלט הופסק לאחר זמן מה ולא נמשך. מלבד התמיכה הצרפתית הדלה, ידוע כי לאחר המעבר לדמוקרטיה בספרד אף התמיכה הציבורית במעשיהם של חברי אט"א ירדה בצורה משמעותית (Sánchez-Cuenca 2007). לאור כל אלו, ניתן לומר כי הארגון לא היה תלוי בשום גורם חיצוני ופעל על דעת עצמו מבלי להתחשב בשיקולים חיצוניים.

את השערת המחקר השלישית ובחינת תגובת המדינה הנפגעת לפעולותיהם של אנשי אט"א יש לחלק לשניים - תגובת הממשלה הספרדית הרשמית ותגובת הממשל הבלתי רשמית. במאמרו של פסטנה, מרצה בבית הספר לכלכלה באוניברסיטת ליסבון, הוא טוען שבמישור הרשמי, הממשל הספרדי נקט ביד רכה יחסית כנגד פעילי האט"א ופעל בעיקר בשדה המודיעיני והפילי כנגד חברי הארגון. במישור הבלתי רשמי, הממשל הספרדי הקים יחידות שמטרתם הייתה להילחם בצורה בלתי-חוקית כנגד אנשי אט"א - יחידות אלו קיבלו את השם GAL - *Grupos Antiterroristas de Liberación* והן פעלו ביד קשה מאוד נגד האט"א, בעיקר בין השנים 1983-1987. בשורה של כתבות שפורסמו בשנות התשעים בעיתון הספרדי המפורסם *El Mundo* נחשף כי יחידות אלו מומנו על ידי גורמים שונים מתוך הממשל הספרדי. ה-GAL פעל בעיקר באזור גבול צרפת-ספרד ופעולותיו כללו חטיפות, עינויים והרג. ממחקרים שפורסמו בשנים האחרונות בספרד מסופר כי יחידות אלו הרגו לפחות 27 אנשים ופצעו 26 נוספים, כאשר מרבית הקורבנות היו חברי האט"א או אנשי מחתרת באסקית שונים, אך ידוע גם על מספר קורבנות שלא היה להם קשר לפעילות האט"א. תקופת פעילותו של ה-GAL נקראת בהיסטוריה הספרדית *La guerra sucia* - "המלחמה המלוכלכת" (Pestana 2003, 405-411). אם כן, ניתן לומר כי תגובתה של ספרד לפעולות הטרור של האט"א בשנות השמונים לא הייתה אגרסיבית במישור הרשמי אך במישור הבלתי רשמי הייתה מאוד אגרסיבית וכללה תגובות קשות מאוד לכל פעולה של הארגון.

למעט ארגון האט"א ידוע על עוד מספר ארגוני טרור נוספים שפעלו במרחב הבאסקי: חלק מהארגונים הללו פעלו כנגד האט"א, כמו ה-ATE (Anti-terrorismo ETA) וה-GAL, וחלקם חלקו את אותה אידיאולוגיה אך האמינו כי הדרך שבה אט"א בחרה לפעול היא איננה הדרך הנכונה. בהקשר זה ניתן להזכיר את ה-Iparretarrak, ארגון סמי צבאי שפעל בעיקר באזור הצרפתי של האזור הבאסקי, ואת ה-Iraultza, שהייתה קבוצה צבאית קטנה של קיצוניים שמאליים, כארגונים המרכזיים ביותר, למעט האט"א. ארגונים אלו משכו תמיכה ציבורית מאנשים שראו את האסטרטגיה של אט"א מתונה מדי (Crenshaw 1994, 410-469). לאור זאת, ניתן לומר כי האט"א פעל במרחב בו נלחמו מספר ארגונים שונים על אותם המשאבים.

הסביבה הביטחונית והחברתית שהצגתי לעיל היוותה את הרקע לפיגוע המפורסם ביותר של האט"א, כאשר ב-19 ביוני 1987 פוצץ הארגון רכב ממולכד במרכז הקניות Hipercor בברצלונה. הפיצוץ הביא למותם של 21 בני אדם ולפציעתם של 45 נוספים והיה הפיגוע הקשה ביותר בהיסטוריה של ספרד עד לאותה תקופה. פיגועי מכוניות התופת לא היוו חידוש בשיטת הפעולה של האט"א - בשנתיים שקדמו לפיגוע המדובר פוצץ האט"א שישה כלי רכב בהזדמנויות שונות בספרד, אך לא פעל כנגד מטרות אזרחיות ועם נפגעים רבים כל-כך. תכנון הפיגוע נמשך מספר חודשים - שלושת המבצעים סרקו מרכזי קניות שונים עד שהחליטו להשאיר את הרכב הממולכד בסופרמרקט בברצלונה מכיוון שבמקום זה היה ניתן להשאיר מכונית חונה למשך זמן רב מבלי שתעורר חשד. לאחר מכן הרכיבו שלושת חברי החוליה פצצה שהורכבה מחומר נפץ, דלק ושעון שהשייה והרכיבו אותה בתוך מכונית פורד. בשעה 16:12 של יום שישי התפוצץ הרכב בקומה הראשונה בחניון התת קרקעי של מרכז הקניות וגרם לנזק רב מאוד. האט"א לקח אחריות על ביצוע הפיגוע ואף טען שהודיע מראש למשטרת ברצלונה על הטמנת המכונית בשיחת טלפון והמשטרה סירבה לפנות את האזור. המשטרה, מצידה, טענה כי ההודעה הגיעה רק רגעים ספורים לפני הפיצוץ.

לסיכום, ארבעת השערות המחקר במקרה הבוחן של האט"א והפיגוע במרכז הקניות בברצלונה מצביעות על המסקנות הבאות: ראשית, האידיאולוגיה של האט"א הינה פוליטית-לאומית. העקרונות המרכזיים עליהם מושתת הארגון הוא הרצון בעצמאות העם הבאסקי - עובדה שבאה לידי ביטוי ברצונם של פעילי הארגון להעלות את הנושא למודעות ציבורית על ידי פיגועים. שנית, ככל הנראה, ארגון האט"א לא נשען על גורמים מדינתיים שונים ולאור זאת אינו

מחויב לשום גורם חיצוני, מלבד המפלגה הבאסקית וצרפת לזמן מסוים, שני גורמים שלא כפו על הארגון דבר. בחינת השערת המחקר השלישית מראה כי על אף התגובה הקשה של הממשל הספרדי כנגד האט"א על ידי ה-GAL שדגל בעינויים, חטיפות והרג של אנשי הארגון, הארגון לא נמנע מלקחת אחריות על הפיגועים שביצעו. בחינת השערת המחקר הרביעית מראה כי אט"א פעל במרחב בו פעלו מספר ארגוני טרור נוספים.

לאור כל אלו, ולטעמי, הגורם המרכזי ביותר שקבע את סבירות לקיחת האחריות במקרה המדובר היה האידיאולוגיה הפוליטית של האט"א. בנוסף על כך, עצם העובדה שהאט"א לא נתמך בתקופה המדוברת על ידי אף מדינה או גורם אחר שכפה עלו שלא לקחת אחריות על ההתקפות שלה, כמו גם העובדה שהאט"א "התחרה" על אותם משאבים ואהדת קהל עם ארגוני טרור אחרים באותו תא שטח, כמו ה-Iparretarrak וה-Iraultza, הוסיפו לסבירות אך לא השפיעו באותה מידה. העובדה שספרד נקטה ביד קשה כנגד האט"א בתקופה המדוברת לא הרתיעה את הארגון מלקחת אחריות על הפעולה.

נספח 1. טבלה המסכמת את ההבדלים בין מקרי המבחן

אט"א	חיזבאללה	
אידיאולוגיה פוליטית-לאומית-שמאלנית.	דתית מאוד, על אף שקיימים בה גם מרכיבים פוליטיים מסוימים.	אידיאולוגיית הארגון
הארגון לא היה תלוי בשום גורם חיצוני ופעל על דעת עצמו מבלי להתחשב בשיקולים חיצוניים.	איראן היוותה ומהווה עד היום מקור תמיכה מרכזי של החיזבאללה והארגון תלוי בצורה משמעותית בה.	מעורבות של מדינה תומכת
תגובתה של ספרד לפעולות הטרור של האט"א בשנות השמונים לא הייתה אגרסיבית במישור הרשמי אך במישור הבלתי רשמי הייתה מאוד אגרסיבית וכללה תגובות קשות מאוד לכל פעולה של הארגון.	תגובתה של ישראל לפעולות הגרילה של חיזבאללה בשנות השמונים המאוחרות ובשנות התשעים המוקדמות לא הייתה אגרסיבית וחיזבאללה הרגיש בנוח יחסית לבצע התקפות כנגד ישראל.	תגובת המדינה הנפגעת
האט"א פעל במרחב בו נלחמו מספר ארגונים שונים על אותם המשאבים - בעיקר ה-Iparretarrak וה-Iraultza.	החיזבאללה פעל במרחב בו נלחמו מספר ארגונים שונים על אותם המשאבים - בעיקר אמל.	תחרות עם ארגונים נוספים

מסקנות ודיון

עבודה זו עסקה בסוגיית נטילת האחריות, ובצורה ספציפית יותר, ביקשה לחקור את הגורמים שעשויים להשפיע על ארגונים לקחת אחריות על פעולות טרור. הבחינה האמפירית התחלקה לשניים: החלק הראשון סקר את ארבעת הגורמים המרכזיים, לפי חוקרים שונים, שעשויים להשפיע על הסבירות ללקיחת אחריות על התקפות טרור: אידיאולוגיית הארגון, השפעת מדינה תומכת טרור על הארגון, תגובת המדינה הנפגעת ותחרות בין ארגונים שונים. בחלק השני, תחילה, הגדרתי את ארבעת השערות המחקר. לאחר-מכן, ארבעת השערות המחקר נבחנו באמצעות שני מקרי מבחן - ארגון החיזבאללה והפיגוע בבניין הקהילה היהודית בבואנוס אייריס וארגון האט"א והפיגוע במרכז הקניות בברצלונה. מקרי המבחן הללו נבחרו בשל שתי סיבות מרכזיות: ראשית, הארגונים שונים מאוד אחד מהשני, עובדה שייצרה לנו מתודולוגיה נוחה של Most Different Research design. שנית, שני הארגונים נוהגים בעקביות בדרך הפעולה שלהם - לקיחת אחריות על התקפות או אי לקיחת אחריות ועל כן בחינת פיגוע ספציפי ותנאים מסוימים שקדמו לו עשויים לספק תשובות מספקות לשאלת המחקר.

מקרי הבוחן אכן הצביעו על מסקנות מעניינות, כאשר לטעמי המסקנה המרכזית היא העובדה שהתנאי המשפיע ביותר על לקיחת האחריות הוא האידיאולוגיה של הארגון. ארגוני טרור נוסדים מתוך מחשבה ורצון לשנות מצב קיים. לאור האידיאולוגיה שמתקבעת בשנים הראשונות, הארגון מגדיר את עצמו ואת חבריו והאחרונים מצטרפים לארגון מתוך הסכמה לאותה האידיאולוגיה. לאור זאת, חשיבות האידיאולוגיה בכלל הפעולות שמבצע הארגון, אם בפעילות הפנימית, בבחירת היעדים לפיגוע ובלקיחת האחריות על ההתקפה, מהווה מרכיב מהותי. האידיאולוגיה כמעט ואיננה מושפעת מהסביבה החיצונית - גורמים כמו תגובת המדינה הנפגעת או תחרות עם ארגונים שונים שפועלים על אותו תא שטח מהווים תנאים משניים לעומת חשיבות השמירה על האידיאולוגיה של הארגון ועל מטרותיו.

מסקנה נוספת עולה מהשערות המחקר הנוגעת למעורבות מדינה תומכת טרור. לדעתי, כאשר מדינה תומכת בארגון טרור ומהווה בסיס כלכלי ולוגיסטי לפעילותו היא גם משפיעה בצורה ישירה על החלטותיו, כמו לקיחת אחריות על פיגוע כזה או אחר. למרות זאת, חשוב להבין כי מדינות בוחרות פעמים רבות לתמוך בארגונים על סמך האידיאולוגיה של הארגון ולא רק ממניעים פרגמטיים. לאור זאת, ייתכן והשערות המחקר הראשונה והשנייה קשורות באופן ישיר אחת לשנייה.

השערת המחקר השלישית - תגובת המדינה הנפגעת - הוצגה בחלק התיאורטי כמוקד למחלוקת. לצערי, עבודה זו לא הכריעה בסוגיה הזו. בשני מקרי המבחן קיבלנו תוצאות שונות - בעוד שבמקרה הלבנוני, ישראל לא הגיבה בצורה אגרסיבית לפעילות הארגון ועדיין חיזבאללה לא לקח אחריות על הפיגוע, במקרה הספרדי, הממשל הגיב בצורה חריפה מאוד אך האט"א המשיך לקחת אחריות. לאור זאת, אני נוטה להאמין שגורם זה אינו מהווה תנאי הכרחי אלא רק שיקול אחד מיני רבים במערכת השיקולים של הארגון.

גם השערת המחקר הרביעית - תחרות בין מספר ארגונים על אותו תא שטח - נותרה ללא הכרעה. בשני המקרים פעלו באותה זירה מספר ארגוני טרור שונים שנלחמו על אותם משאבים - במקרה הלבנוני, על אף המאבק אל מול אמל, חיזבאללה החליט שלא לקחת אחריות על פעילותו ובמקרה הספרדי, האט"א פעל אל מול ארגוני טרור באספים אחרים והחליט לקחת אחריות על מעשיו. שוב, תנאי זה, לטעמי, מהווה שיקול משני לעומת האידיאולוגיה.

אין ספק, שבחינת מקרי בוחן בודדים בלבד אינה יכולה לספק מסקנות חד משמעיות בשום סוגיה שהיא. בעיה זו עולה גם מתוך מחקרו של הופמן שחוקר את מקרה הבוחן הישראלי, שהוא ייחודי לדעתם של חוקרים רבים. אחת הבעיות המרכזיות שבהן ייתקל החוקר שיירצה לבצע עבודה מעמיקה יותר תהיה העובדה שב-GTD לא קיימים מדדים לתנאים השונים, למעט מדד בינארי המורה על האם נלקחה אחריות על הפיגוע המסוים או לא. לאור זאת, אני ממליץ על הוספת המדדים שנבחנו בעבודה זו למאגר - אידיאולוגיית הארגון המבצע את הפעולה, האם קיימת מעורבות של מדינה או צד שלישי בארגון וכו'. מדדים אלו יאפשרו למדעני המדינה לבחון את הסוגיה בצורה סטטיסטית ומדויקת יותר ויאפשרו להגיע למסקנות חותכות יותר. ייתכן ובחינה שכזו תצביע על תנאים נוספים ומפתיעים, שלא הוזכרו בספרות המחקר או בעבודה זו.

לסיכום, סוגיית נטילת האחריות מאפשרת לנו להיכנס ל"קרבנים" של ארגוני הטרור. העובדה שארגוני טרור ממעטים לקחת אחריות על פעולות הטרור בשנים האחרונות מחייבת המשך מחקר מכיוון שהיא עשויה להצביע על מגמות מרתקות בחקר הטרור העולמי - ייתכן, לדוגמא, שהטרור הפוליטי פוחת וקרוב לקיצו. מנגד, ייתכן וארגוני הטרור פשוט למדו להסתיר את זהותם בצורה טובה יותר ובכך מקטינים במידה משמעותית את הפגיעה בהם מתוך מניעי "נקמה" של המדינה הנפגעת על פיגוע. כל אלו מצביעים על עובדה ידועה - הטרור הוא תופעה דינאמית, משתנה ומרתקת, שמיגורה ימשיך להוות אתגר מורכב ובעייתי.

זיסר, א. 2009. לבנון דם בארזים: ממלחמת האזרחים עד מלחמת לבנון השנייה. קו אדום: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

Abrahms, M. 2008. What Terrorists Really Want: Terrorist Motives and Counterterrorism Strategy. *International Security*, Vol. 32(4): 78-105.

Abrahms, M. 2009. Correspondence: What Makes Terrorists Tick [reply to Chenoweth, Miller, and McClellan; Frisch; and Staniland]. *International Security*, 33(4): 180–202.

Azani, E. 2009. *Hezbollah: The story of the party of God : from Revolution to institutionalization*. New York: Palgrave Macmillan.

Benet, A and Elman C. 2006. Qualitative Research: Recent Developments In Case Study Methods. *annual review of political science*. vol. 9: 455-476.

Bloom, M. M. 2004. Palestinian Suicide Bombing: Public Support, Market Share, and Outbidding. *Political Science Quarterly*, 119: 61-88.

Bueno de Mesquita, E. 2005. The Quality of Terror. *American Journal of Political Science*, 49, 3, 515-530.

Byman, D. 2005. *Deadly connections: States that sponsor terrorism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Crenshaw, M. 1995. *Terrorism in context*. University Park, Pa: Pennsylvania State University Press.

Crenshaw, M. 2001. Theories of Terrorism: Instrumental and Organizational Approaches. *Inside Terrorist Organizations*: 13-31.

Frey, B. S. 2004. *Dealing with terrorism: Stick or carrot?*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Pub.

Gerring, J. 2004. What Is a Case Study and What Is It Good for? *American Political Science Review*. 98.

Hamzeh, A. N. 2004. *In the path of Hezbollah*. Syracuse, N.Y: Syracuse University Press.

Hoffman, B. 1997. Why terrorists don't claim credit. *Terrorism and Political Violence*, 9, 1, 1-6.

- Hoffman, A. M. 2010. Voice and silence: Why groups take credit for acts of terror. *Journal of Peace Research*. 47 (5): 615-626.
- Krueger, A. B. 2007. *What makes a terrorist: Economics and the roots of terrorism*. Princeton: Princeton University Press.
- Kydd, A. H., and Walter, B. F. 2006. The Strategies of Terrorism. *International Security*. 31 (1): 49-80.
- Palmer, B. 2014. Do Terrorist Usually Claim Responsibility for their Attacks. http://www.slate.com/articles/news_and_politics/explainer/2014/03/malaysia_airlines_flight_370_do_terrorists_claim_responsibility_for_their.html - גישה אחרונה ב-12.5.14
- Pape, R. A.. 2005. *Dying to win: the strategic logic of suicide terrorism*. New York: Random House.
- Pestana, B. C. 2003. An intervention analysis of terrorism: the Spanish ETA case. *Defence and Peace Economics*, 14, 6, 401-412.
- Pluchinsky, D. A. 1997. The Terrorism Puzzle: Missing Pieces and No Box Cover. *Terrorism and Political Violence*, 9, 1, 7-10.
- Post, J. 1998. Terrorist psycho-logic: Terrorist behavior as a product of psychological forces. in Reich, *Origins of Terrorism*, Ch. 2.
- Ranstorp, M. 1996. Terrorism in the Name of Religion. *Journal of International Affairs Columbia University*, 50, 1, 41-62.
- Rapoport, D. C. 1997. To claim or not to claim; that is the question – Always!. *Terrorism and Political Violence*, 9, 1, 11-15.
- Reich, W. 1998. *Origins of Terrorism*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press; New York: Cambridge University Press.
- Ruby, C.L. 2002. The Definition of Terrorism. *Analyses of Social Issues and Public Policy*. 2 (1): 9-14.
- Sánchez-Cuenca, I. 2007. The Dynamics Of Nationalist Terrorism: ETA and the IRA. *Terrorism and Political Violence*, 19, 3, 289-306.
- Victoroff, J. 2005. The Mind of the Terrorist: A Review and Critique of Psychological Approaches. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 49, No. 1: 3- 42.